

Полетай О. М.

ORCID 0000-0002-6966-0205

Кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки, психології і
методики технологічної освіти
Національного університету
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(м. Чернігів, Україна) E-mail: elena-poletaj@ukr.net

ВПЛИВ ПРЕДМЕТУ «ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА» НА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ МАЙБУТЬОГО ВЧИТЕЛЯ

У статті досліджуються дефініції «інклюзія», «інклюзивна освіта», «дитина з особливими освітніми потребами». Питання доступності освіти для всіх незалежно від мови, національності і особливостей у розвитку є на сьогодні одним із актуальних завдань освітянського простору. Всі цивілізовані країни усвідомили, що кожен громадянин повинен бути корисним для своєї держави, а саме його внесками у науково-технічний розвиток своєї країни, у покращення життя завдяки своїй плідній праці і продуктивними результатами своєї роботи. А тому, для досягнення цього потрібно щоб кожен член суспільства отримав відповідну освіту і знайшов собі професію відповідно до фізичних, розумових можливостей, по здібностям і до душі.

Мета роботи. Актуалізувати проблему сприймання дітей з особливими освітніми потребами суспільством та визначити роль вчителя в даному процесі, звернути увагу на рівні права всіх представників нашого суспільства на отримання освіти в Україні, за місцем їхнього проживання відповідно до базових принципів інклюзивної освіти, де кожна дитина – особистість та недопустима дискримінація в будь-якій її формі.

Методологія. Аналіз літератури із теми дослідження, систематизація, порівняння наукових підходів, концепцій, положень, організація дослідження (методом спостереження), узагальнення основних понять для виявлення суті інклюзивної освіти і виявлення рекомендацій щодо шляхів формування професійної компетентності та громадянської позиції у майбутніх учителів технологічної освіти.

Наукова новизна полягає в організації комплексного впливу педагогічних умов, теоретичної і практичної частини, самостійної та індивідуальної роботи з предмету «Інклюзивна освіта» на свідомість студента і як наслідок формування його професійної компетентності і громадянської позиції.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, можемо стверджувати, що інклюзивна освіта активно розвивається на українських освітянських теренах. Перед нашою державою виставлено багато різноманітних завдань щодо підтримки цього процесу. На нашу думку, щодо позитивного досвіду розвитку інклюзивної освіти у європейських країнах, українська система освіти повинна вибрати саме той напрямок, який найбільше відповідає менталітету нашого народу. І тому освітяни стоять на шляху створення власної системи інклюзивної освіти, враховуючи досвід зарубіжних країн щодо психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами.

Ключові слова: інклюзія, освіта, інклюзивна освіта, заклади загальної освіти, дитина з особливими освітніми потребами, гуманність, толерантність, громадянська позиція, професійна компетентність.

Постановка проблеми. Перше заняття з курсу «Інклюзивна освіта» зі студентами другого курсу показало наскільки їх цікавить і торкає дана тема. Було багато запитань щодо організації освітнього простору, організації спілкування з такою категорією дітей, і взагалі по доцільності поєднання двох освітніх процесів в одне ціле. І такий вступ дав зрозуміти, що розум і свідомість наших студентів ще не готові до прийняття такої проблеми – як єдина система навчання дітей з особливими освітніми потребами (ООП) в закладах загальної середньої освіти з іншими здоровими дітьми. А отже, доцільність даного курсу беззаперечна і, маємо надію, результат вивчення буде позитивний і сформує в них не тільки професійні компетентності, а й стійку громадянську позицію щодо цього питання.

Актуальність роботи. Цивілізовані країни зробили для себе висновок, що кожен громадянин своєї держави повинен бути їй корисний, незважаючи на його психофізичний стан. Кошти, які тратить країна на утримання категорії громадян з особливими потребами, можна направити на його соціалізацію і освітню підготовку, і, як наслідок, набуття ним професії, що прогодуватиме і дасть йому почуття необхідності своїй державі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У психолого-педагогічній літературі багато науковців аналізують значення понять «інклюзії», «інклюзивна освіта» та «діти з особливими освітніми потребами» – Колупаєва А. А., Таранченко О. М., Порошенко М. А.; роль батьків і вчителів у впровадженні інклюзивної освіти – Білозерська І. О., Таранченко О. М.; організація процесу інклюзії (програма, індивідуальний навчальний план, оцінювання тощо) – Ленів З. П., Будяк Л. В., Сак Т. В., Найда Ю. М. та ін.

Мета роботи – актуалізувати проблему сприймання дітей з особливими освітніми потребами суспільством та визначити роль вчителя в даному процесі, звернути увагу на рівноправні права всіх представників нашого суспільства на отримання освіти в Україні, за місцем їхнього проживання відповідно до базових принципів інклюзивної освіти, де кожна дитина – особистість та недопустима дискримінація в будь-якій її формі.

Методологія. Аналіз літератури із теми дослідження, систематизація, порівняння наукових підходів, положень, організація дослідження (методом спостереження), визначень та узагальнення основних характеристик понять для виявлення суті інклюзивної освіти і виявлення рекомендацій щодо шляхів формування професійної компетентності та громадянської позиції у майбутніх вчителів технологічної освіти.

Наукова новизна полягає у організації комплексного впливу: педагогічних умов, теоретичної і практичної частини, самостійної та індивідуальної роботи з предмету «Інклюзивна освіта» на свідомість студента і, як наслідок, формування його професійної компетентності і громадянської позиції.

Виклад основного матеріалу. Враховуючи останні тенденції суспільства можна з впевненістю констатувати, що відношення до дітей з інвалідністю кардинально змінилися, причому в кращий бік. Характеристику «дитина інвалід», «діти з вадами», «особи з обмеженими можливостями» змінили на «дитина з особливими освітніми потребами», що відповідає принципам деонтології інклюзивної освіти, що передбачає повагу до дитини з ООП та розуміння такої дитини і зміщує наголоси з недоліків та порушень у дітей до фіксації їхніх особливих потреб. Тому вчитель повинен ставитися до такого учня як до особистості зі своїм духовним світом, надіями, хвилюваннями, радощами та сподіваннями. В основу спілкування між вчителем і учнями покладено такі принципи як гуманність і повага до індивідуальних особливостей учня, милосердя, емпатія, толерантність, педагогічна справедливість, педагогічний оптимізм, недопущення дискримінації. Відповідно до зазначених принципів необхідно зробити переорієнтацію свідомості майбутніх вчителів та підготувати до роботи згідно визначеного курсу держави по розвитку інклюзії в Україні.

Отже, метою навчальної дисципліни «Інклюзивна освіта» є підготовка студентів до роботи в закладах загальної середньої освіти з категорією дітей з особливими освітніми потребами; вивчення нормативно-правових, теоретико-методологічних, організаційних та методичних основ інклюзивної освіти; формування у майбутніх учителів професійної компетентності для успішного впровадження інклюзивної моделі навчання учнів з особливими освітніми потребами (ООП) в загальноосвітніх та спеціальних закладах освіти.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Інклюзивна освіта» є: засвоєння особливостей інклюзивної освіти: сутність, принципи та завдання; оволодіння знаннями щодо міжнародного та національного законодавства у сфері інклюзивної освіти; оволодіння знаннями та уміннями створювати освітній простір для дітей з особливими освітніми потребами у закладі загальної середньої освіти; оволодіння технологіями співпраці педагога з батьками дітей з особливими освітніми потребами; оволодіння технологіями оцінювання навчальних досягнень дітей з особливими освітніми потребами; стимулювання до подальшої самоосвіти у напрямку інклюзії.

Програма навчальної дисципліни складається з таких змістових модулів: перший – законодавчо-нормативні засади та методологія інклюзивної освіти, а другий – організація інклюзивної освіти суб'єктом якого є дитина з особливими освітніми потребами в межах ЗЗСО.

Очікувані результати навчання (компоненти компетентностей):

– знанневий передбачає, що здобувач знає основні теорії, концепції та принципи інклюзивного освітнього середовища; знає міжнародне та національне законодавство щодо інклюзивної освіти: хто має право представляти інтереси дитини з особливими освітніми потребами, її права, як мають підтримувати дитину з ООП на різних рівнях адміністрацій (обласні, міські, спільні громади) тощо; знає права та обов'язки всіх учасників інклюзивного освітнього процесу; знає закономірностей розвитку дитини у різних вікових періодах з метою своєчасного втручання в ситуації, що потребують психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг; знає індивідуальні методи навчання дитини з ООП; знає функції та обов'язки команди психолого-педагогічного супроводу; знає вимоги до складання індивідуального плану та програми навчання дитини з ООП;

– діяльнісний характеризується тим, що здобувач вміє налагодити стосунки з іншими вчителями, спеціалістами-реабілітологами, батьками дітей з особливими освітніми потребами; уміння організувати освітній процес та супровід дітей з ООП в умовах інклюзії; уміння створювати індивідуальні навчальні плани та програми для дітей з особливостями психофізичного розвитку на основі діагностики їхніх потреб; уміння доцільно застосовувати різні методики викладання; уміння організувати диференційоване викладання у інклюзивному класі; уміння фахово опрацювати інформацію щодо організації інклюзивної освіти;

– ціннісний – здобувач усвідомлює принципи інклюзивної освіти; розуміє та поважає права дітей з особливими освітніми потребами; розуміє сутність інклюзивного освітнього процесу; здатен проектувати власну програму професійного зростання у даному напрямку; здатен створити інформаційно-просвітницький простір щодо підтримки та важливості впровадження інклюзивної освіти в заклади загальної середньої освіти України.

Навчальна дисципліна складається з 8 (16 годин) лекцій, 8 (16 годин) практичних занять та 58 годин самостійної й індивідуальної роботи.

У першому змістовому модулі розглядаються основні дефініції інклюзивної освіти та правове забезпечення у міжнародних та національних законодавствах. В Конвенції про права осіб з інвалідністю, це обов'язковий для всіх держав до виконання документ, міститься концепція інклюзивної освіти та визнання інклюзії як ключової передумови для забезпечення права на освіту.

Поняття «інклюзії» – означає процес активного включення в суспільні стосунки всіх громадян, незалежно від їхніх фізичних, інтелектуальних, культурних, мовних, національних та інших особливостей [2].

«Інклюзія» передбачає процес системних реформ, що охоплюють модифікацію змісту, методів викладання, підходів, структур та стратегій освіти [1].

Базові цінності, на яких ґрунтується інклюзивна освіта: кожна дитина – особистість; навчатися можуть усі – нездібних дітей немає; кожна дитина має унікальні здібності, особливості та інтереси; заборона на дискримінацію в будь-якій формі; право кожної людини на участь у житті суспільства, у тому числі людей з особливими потребами; терпимість один до одного: готовність жити разом у світі один з одним; прийняття людей з їхніми індивідуальними відмінностями; виховання в душі толерантності як «гармонія в розмаїтті» [3].

ЮНЕСКО визначає інклюзивне навчання як процес врахування і відповіді на різноманітні освітні потреби учнів шляхом забезпечення їхньої участі в навчанні, культурних заходах і житті громади, зменшення випадків виключення в освіті [3].

Інклюзивне навчання – це спосіб отримання освіти, при якому діти з ООП навчаються в загальноосвітньому середовищі разом зі своїми однолітками за місцем свого проживання, що є альтернативою інтернатній системі, де вони утримуються та навчаються окремо від інших дітей, або індивідуальному навчанню. Кожна дитина має відчувати себе повноцінним і активним учасником освітнього процесу – і це головне завдання інклюзії [2].

Дитина з особливими освітніми потребами – це особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту [4; 5].

Відповідно до класифікації ЮНЕСКО, до дітей з особливими освітніми потребами відносяться діти, які мають наступні порушення розвитку: емоційні і поведінкові порушення; розлади мови і спілкування; труднощі в навчанні; затримка або обмеження можливостей інтелектуального розвитку; фізичні та нейромоторні порушення; порушення зору; порушення слуху [2]. Цей список доповнюється іншими чинниками, які становлять потенційний ризик для дітей бути виключеними з освітнього процесу. Це діти, які ростуть в несприятливому середовищі, які належать до груп етнічних меншин, діти вулиці, діти, хворі на СНІД та діти з поведінковими порушеннями [2].

У другому змістовому модулі розглядаються програма інклюзивної освіти, індивідуальний навчальний план, команда психолого-педагогічного супроводу, робота з батьками, оцінювання навчальних досягнень дитини з ООП, архітектурна доступність, універсальний дизайн тощо.

Індивідуальний навчальний план – один з найважливіших інструментів у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами, формальний документ, який містить детальну інформацію про дитину й послуги, які вона має отримувати. Він розробляється командою педагогів і фахівців, об'єднує їхні зусилля з метою створення комплексної програми роботи з дитиною і, водночас, визначає які саме послуги надаватиме кожен фахівець [1].

Індивідуальний план є засобом зв'язку та виконує декілька функцій. Перша – ставити до відома батьків (опікунів) про особливості й умови навчання. До обговорення складання індивідуального плану навчання повинні бути залучені батьки, учні, вчителі або інші особи, обізнані з особливими потребами учня, а також представники відділу освіти. З складеного індивідуального плану батьки дізнаються про навчальні заходи, освітні послуги, види допомоги, які надаються дитині. Також батьки повинні ознайомитися з тим, що дитина вивчає, які методики застосовуються та який час на це відведено. Батьки не можуть диктувати вимоги щодо того, як де і хто виконуватиме заходи, хоча працівники повинні прислуховуватися до їх побажань та знань про індивідуальні можливості дитини [1].

Важливими учасниками навчальних команд своїх дітей є батьки. Вони найкраще знають свою дитину, її сильні й слабкі сторони, здібності, нахили й особливості розвитку. Вони можуть надати важливу інформацію для планування, впровадження та адаптації програми для найкращого задоволення постійно змінних потреб своєї дитини [2; 1].

Участь батьків у шкільному житті дитини з ООП може значно покращити успіхи у навчанні і вихованні. Батьківська компетентність – поняття, яке нині широко використовується в психолого-педагогічній практиці, його інтегративну природу, яка виявляється в поєднанні усвідомлення, розуміння, відчуттів та дій батьків [2; 1].

Архітектурно доступні школи це – забезпечення рівних можливостей у реалізації права на освіту для всіх дітей; врахування потреб всіх користувачів: дітей, вчителів, батьків; підтримка політики, яка сприяє впровадженню інклюзивного навчання [2].

Універсальний дизайн освіти – це підхід, що забезпечує філософську основу для розроблення широкого спектру навчальних продуктів та доквілля з урахуванням потреб усіх учнів із самого початку. Це стосується не тільки аспектів освітнього процесу, таких як навчальна програма, навчальний план, оцінювання знань, методи викладання, шкільний дизайн, бібліотека, спортивні майданчики, гуртожитки, веб-сайти, інструкції, але й шляхів реформування публічного управління освітою осіб з особливими потребами [1].

На самостійну та індивідуальну роботу виносяться такі питання: зробити порівняння наступних процесів традиційний освітній процес і інклюзивний освітній процес; здійснити порівняльну характеристику міжнародного і національного законодавства у сфері інклюзивної освіти; різниця між асистентом учителя та асистентом дитини; волонтерство та адвокатство батьків; діяльність навчальної команди у роботі фахівців для розробки та реалізації курикулуму; кооперативне навчання та види технологій кооперативного навчання (приклад); досвід роботи вчителів в інклюзивних класах; індивідуальна – особливості роботи з ліворукими дітьми, тривожними дітьми, гіперактивними дітьми, агресивними дітьми, неадекватною самооцінкою, низькою здатністю до адаптації, дітьми, які погано навчаються, обдарованими дітьми, дітьми з пасивною поведінкою, дітьми з недостатньою мотивацією, та з дітьми, які мають проблеми в комунікативній сфері.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, можемо стверджувати, що інклюзивна освіта активно розвивається на українських освітянських теренах. Перед нашою державою виставлено багато різноманітних завдань щодо підтримки цього процесу. На нашу думку, щодо позитивного досвіду розвитку інклюзивної освіти у європейських країнах, українська система освіти повинна вибрати саме той напрямок, який найбільше відповідає менталітету нашого народу. І тому освітяни стоять на шляху створення власної системи інклюзивної освіти, але враховують й досвід зарубіжних країн щодо психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами.

References

1. Основи інклюзивної освіти: навч.-метод. посіб. / За заг. ред. док. пед. наук, проф. А. А. Колупаєвої. Київ, 2018. 260 с.
Osnovy inklyuzyvnoyi osvity: navch.-metod. posib. (2018). [Fundamentals of inclusive education: teaching method. way]. / For the head. ed. dock. ped. Sciences, Prof. A. A. Kolupaeva. Kyiv, Ukraine.
2. Порошенко М. А. Інклюзивна освіта: навчальний посібник. Київ : ТОВ «Агентство «Україна», 2019. 300 с.
Poroshenko, M. A. (2019). Inklyuzyvna osvita: navchalnyi posibnyk [Inclusive education : textbook]. Kyiv, Ukraine : Agency LLC.
3. Саламанська декларація про принципи, політику та практичну діяльність у галузі освіти осіб із особливими потребами та Рамки Дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами. URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94 (дата звернення: 21.01.2021).
Salamans'ka deklaratsiya pro pryntsypy, polityku ta praktychnu diyal'nist' u haluzi osvity osib iz osoblyvymy potrebamy ta Ramky Diy shchodo osvity osib z osoblyvymy osvitnimy potrebamy [Salamanca Declaration on Principles, Policies and Practices for the Education of Persons with Special Needs and the Framework for Action on the Education of Persons with Special Educational Needs]. Retrieved from: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94.
4. Конституція України від 17.09.1991. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/888-09/page> (дата звернення: 21.01.2021).
Konstytutsiya Ukrayiny vid 17.09.1991/ [Constitution of Ukraine of September 17, 1991]. Retrieved from : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/888-09/page>.
5. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-УШ [Електронний ресурс]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 20.01.2021).
Pro osvitu: Zakon Ukrayiny vid 05.09.2017 № 2145-USH [About education: Law of Ukraine of 05.09.2017 № 2145-USH]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.

Poletaj O.

ORCID 0000-0002-6966-0205

PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Pedagogy, Psychology and
Methodology of Technological Education,
T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: elena-poletaj@ukr.net

THE INFLUENCE OF THE SUBJECT «INCLUSIVE EDUCATION» ON THE FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE AND CIVIC POSITION OF THE FUTURE TEACHER

The article examines the definitions of «inclusion», «inclusive education», «General educational institutions», «a child with special education» needs. The issue of access to education for all regardless of language, nationality and peculiarities in development are one of the most relevant today tasks of the educational space. All civilized countries have realized that every citizen must be useful to his state, namely him contributions to the scientific and technological development of their country, to the improvement of life due to his fruitful work and productive results of his work. And therefore, to achieve this it is necessary that every member of society will receive appropriate education and will find a profession in accordance with the physical, mental opportunities, abilities and to his liking.

The goal of the work. *Actualize the problem of perception of children with special educational needs of society and determine the role of the teacher in this process, pay attention to the equal rights of all representatives of our society to receive education in Ukraine, in their place of living in accordance with the basic principles of inclusive education, where each child is a person and there is inadmissible discrimination in any of its forms.*

Methodology. *Analysis of the literature on the research topic, systematization, comparison of scientific approaches, concepts, provisions, organization of research (method of observation), generalization of the main concepts to identify the essence of inclusive education and identify recommendations for ways to form professional competence and civic position in future teachers of technological education.*

Scientific novelty *is in the organization of complex influence of pedagogical conditions, theoretical and practical part, independent and individual work at the subject of «Inclusive Education» on consciousness of a student and as a consequence the formation of his professional competence and civil position.*

Conclusions. *Summarizing the above, we can state that inclusive education is actively developing on Ukrainian educational fields. In front of our state there are many different tasks in order to support this process. In our opinion, among the positive experience of development of inclusive education in European countries, the Ukrainian education system must choose the direction that suits best the mentality of our people. And so educators are on the way creating our own system of inclusive education, taking into account experience of foreign countries for psychological and pedagogical support of children with special educational needs.*

Keywords: *inclusion, education, inclusive education, general education educational institutions, a child with special educational needs, humanity, tolerance, civic position, professional competence.*

Стаття надійшла до редакції 13.02.2021

Рецензент: доктор філологічних наук, професор О. О. Лілік